

Vladimir Zagorac

LITURGIJSKA OBNOVA I DVADESETPET GODINA NJEZINA HODA

Dvadesetpet godina od završetka II. vatikanskog sabora ujedno je i dvadesetpet godina pokoncilске liturgijske obnove. Premda su načela liturgijske obnove bila poznata iz pedesetogodišnjeg rada liturgijskog pokreta, ipak je liturgijska konstitucija "Sacrosanctum Concilium" pobudila velik interes zbog njihovoga jednostavnog usvajanja na koncilu i zbog njihove konačne formulacije. Najviše su pažnje privukle ove odredbe: uvođenje narodnog jezika u liturgiju, važnost Biskupskih konferencija u liturgijskoj obnovi, obnova koncelebracije i pričesti pod obje prilike, olakšanje časoslova i misijska perspektiva što je pruža mogućnost prilagođivanja, prednost naziva "bolesničko pomazanje" pred "posljednjim pomazanjem" te iznad svega najava širokog prostora liturgijske obnove koji se otvara.¹

Već od početka se očituju različita shvaćanja naravi i opsega reforme što je konstitucija najavljuje. Već na samom koncilu je prilikom usvajanja liturgijske konstitucije generalni tajnik koncila msgr. Pericle Felici proglasio "vacatio legis" do 16. veljače 1964. Time je pokazao da on i s njim najveći dio tadašnje Rimske kurije shvaćaju konstituciju kao disciplinsko-pravnu odredbu, kako će se ubuduće konkretno vršiti obredi. Da je tome bilo tako, pokazuje i poznati slučaj "prerađivanja" liturgijske sheme neposredno pred početak koncila, čime je tadašnja Kurija htjela uzeti obnovu u svoje ruke i dati joj svoj stil. A niti sastavljači sheme niti autori konačnih koncilskih formulacija nisu je zamislili takvom. To pokazuje i sam jezik i stil konstitucije koji nije pravni nego doktrinarni. Uostalom, "Sacrosanctum concilium" je ubrojen uz još četiri dokumenta sabora (*Dei*

1. A.G. MARTIMORT, *La constitution "Sacrosanctum Concilium" vingt-cinq ans après*, u "Notitiae" 25(1989) 51-67.

Verbum, Gaudium et spes, Lumen gentium i Orientalium Ecclesiarum) u konstitucije, dok su ostali dokumenti dekreti odnosno deklaracije.²

Da je ta konstitucija prije svega doktrinarni dokument, pokazuje nam njezova logička struktura, kako ona cijele konstitucije tako i pojedinih njezinih dijelova. Ta bi se struktura dala ovako sažeti: narav je liturgije takva i takva i njezina važnost u životu Crkve takva i takva (čl. 5-13); zato Crkva želi da svi vjernici u liturgiji sudjeluju i dosegnu one ciljeve prema kojima ih liturgija vodi (čl. 14); u tu svrhu treba liturgijski odgojiti kler i narod (čl. 15-20), obnoviti samu liturgiju (čl. 21-40) i organizirati u svakoj zajednici liturgijsko-pastoralnu djelatnost koja će promicati liturgijski život u njoj (čl. 41-46). Istu strukturu nalazimo i u poglavlju o Presvetom otajstvu euharistije (čl. 47-58), ostalim sakramentima i blagoslovinama (čl. 59-82), božanskom časoslovu (čl. 83-101), liturgijskoj godini (čl. 102-111), liturgijskoj glazbi (čl. 112-121), sakralnoj umjetnosti i bogoštvonim predmetima (čl. 122-130).

Konstitucija, dakle, daje najprije nauk, odgovara na pitanje zašto reformirati liturgiju, a onda određuje kako to učiniti. Traži promjenu gledanja na liturgiju, stava prema liturgiji. Zato toliko i naglašava potrebu odgoja, počevši od učitelja liturgike, svega klera, kandidata za svećeništvo i svega naroda. Bez prihvatanja, naime, koncilskog nauka o liturgiji prava je reforma nemoguća, jer ne bi vodila svom cilju, željenom od Sabora.

Kroz ovih minulih dvadesetpet godina pokoncilске liturgijske reforme više puta su razni skupovi i pojedini autori, jedni u posebnim studijama, drugi na stranicama liturgijsko-pastoralnih revija, pokušali dati ocjenu te reforme, ukazati na uspjehe i promašaje, Bilo je to osobito o jubilejima konstitucije "Sacrosanctum Concilium": desetgodišnjici, petnaestgodišnjici, dvadesetgodišnjici i u najnovije vrijeme o dvadesetpetgodišnjici njezina donošenja.³

2. Isto, 52-53.

3. Donosim prvo najvažnije do 1982., prema D. SARTORE u "Rivista liturgica" 69(1982) 116-136; A.G. MARTIMORT, *Bilancio della Riforma liturgica*, Milano 1974; P. VISENTIN, *Incidenza della riforma liturgica nella nuova impostazione pastorale*, u "Rivista liturgica" 61 (1974) 73-87; L. DELLA TORRE, *Per un avvenire della liturgia a dieci anni dal Vaticano II*, u "Rivista liturgica" 61(1974) 88-101; J.E. LENGELING, *Tradition und Fortschritt in der Liturgie*, u "Liturgisches Jahrbuch" 25(1975) 201-223; H. REIFENBERG, *Liturgiereform am Ende? Ein kirchlicher Entwicklungsprozess zwischen freier Fahrt und Warnsignalien*, u "Trierer theologische Zeitschrift" 84(1975) 297-311; P.M. GY, *La réforme liturgique de Trente et celle de Vatican II*, u "La Maison-Dieu" br. 128 (1976) 61-75; J. GELINEAU, *De main de la liturgie. Essai sur l'évolution des assemblées chrétiennes*, Paris 1976; J. BAUMGARTNER, *Die Zukunft der liturgischen Bewegung*, u "Heiliger Dienst" 30/3 (1976), 89-95; "Rivista di pastorale liturgica" 13 (1976), sv.4: *Situazione della liturgia riformata e futuro della pastorale liturgica*; I. OÑATIBIA, *Diecesis años de intensa evolución liturgica (1961-1977)*, u "Phase" br. 99-100 (1977), 188-217; P. TENA, *El lugar de la liturgia en nuestra situación eclesial*, u "Phase" br. 99-100 (1977), 277-306; B. NEUNHEUSER, *Die nachkonziliare Liturgiereform. Ein Rückblick nach dem ersten Jahrzehnt*, u "Archiv für Liturgiewissenschaft" 19 (1978), 59-88; H. LOMBAERTS, *Un renouveau liturgique: et puis après?*, u "Temps et paroles" br.17 (1978), 27-37; R. BERGER, *Der Stand der liturgischen Erneuerung*

Prilikom dvadesetgodisnjice konstitucije održan je u Vatikanu, u organizaciji Kongregacije za bogoštovlje, skup predsjednika i tajnika nacionalnih liturgijskih komisija svega svijeta s temom "Dvadeset godina liturgijske reforme: bilanca i perspektive", od 23. do 28. listopada 1984.⁴

O dvadesetpet godišnjici konstitucije opet je obilježen spomen te godišnjice na skupu Kongregacije za bogoštovlje, održanom 29. studenoga do 3. prosinca 1988. g. u Rimu.⁵ Uz uvodni izvještaj o značenju liturgijske konstitucije "Sacrosanctum Concilium" nekad i danas⁶ doneseno je i nekoliko izvještaja o stanju njezine provedbe na pojedinim jezičnim područjima Evrope.⁷

Što izlazi iz tih anketa i izvještaja? Izvještaji i ocjene sedamdesetih godina pružaju globalnu valorizaciju liturgijske obnove i označuju pravce daljnjih napora oko njezinog potpunijega ostvarenja. Razlikuju službena ostvarenja na polju obnove - novu strukturu tekstova i obreda, od njihova uvođenja i prihvaćanja u crkvenim zajednicama. Isto tako gotovo općenito izvješćuju o postojanju neke vrste umora, zasićenosti pa i odustajanja, što nastupa nakon početnog oduševljenja u prihvaćanju reforme i njezinom pastoralnom provođenju.

Autori su složni u pozitivnoj ocjeni u principu. Ako i naglašavaju da liturgijska reforma nije u svemu savršena, ona je ipak savjestan i častan posao. Kao svako ljudsko djelo, i ona je nesavršena i može se u pojedinim točkama kritizirati. Trebat će pričekati dulji odsjek vremena da se donese objektivniji sud o vrijednosti reforme. Uvjereni su da će sud povijesti o njoj biti pozitivan. Naglašavaju povijesno značenje same činjenice reforme, zamršenost problema s kojima se suočila, kratkoću vremena njezinoga dosadašnjeg hoda, uvjetovanost crkvenim prilikama ovoga određenog desetljeća ali i prednost postupnosti i fragmentarnosti obnove.

Različiti su autori osvijetlili, s mnogo zajedničkih opažanja, pozitivne aspekte reforme, razlikujući temeljna usmjerenja reforme (vodeće ideje, kritičke odluke, velika opredjeljenja) i postignuća u njezinom konkretnom ostvarenju. Među

in unseren Gemeinden. Beobachtungen und Überlegungen eines Pfarrers, u "Liturgisches Jahrbuch" 29/4 (1979), 193-211; M. PATERNOSTER, *Rinnovamento liturgico: bilancio teologico-pastorale*, u "Rassegna di teologia" 21/6 (1980), 444-456; M. MAGRASSI, *La situazione della liturgia in Italia quindici anni della riforma. Problemi e prospettive*, (= Maestri della fede, 154), Leuman (Torino), 1981.

4. Vidi "Notitiae" 20(1984), 715-920.

5. Vidi "Notitiae" 25(1989), 1-249.

6. A. G. MARTIMORT, *La constitution "Sacrosanctum Concilium" vingt-cinq ans après*, u "Notitiae" 25(1989), 51-67.

7. R. FALSINI, *La "Sacrosanctum Concilium" in Italia*, ibid. 68-72; P.M. GY, *Sacrosanctum Concilium" dans l'espace francophone*, ibid. 73-74; A. PARDO, *Die "Sacrosanctum Concilium" en España*, ibid. 75-81; H. RENNINGS, *Die Liturgiekonstitution in Deutschland*, ibid. 82-83; D.J. Hart, "Sacrosanctum Concilium" in english speaking countries, ibid. 84-87; ostale doprinose o toj temi vidi u G. ZANON, *I "bilanci" sulla costituzione "Sacrosanctum Concilium" e la sua attuazione*, u "Rivista liturgica" 77 (1990), 119-128.

temeljnim usmjerenjima osobito se naglašavaju povijesno-spasenjsko i dijaloško shvaćanje liturgije, njezina eklezijalna dimenzija, načelo prilagođivanja i odnos vjera-sakramenti. Među pozitivnim činjenicama liturgijske obnove ističu se njezino biblijsko i molitveno obogaćenje, obnova obreda, živi jezici, pastoralni i liturgijski značaj "Prethodnih napomena" pojedinih knjiga, aktivno sudjelovanje i liturgijski pluralizam.

I u pogledu negativnih aspekata reforme autori pokazuju široko slaganje. Tako se službenoj reformi općenito prigovara: prevelika naglost i fragmentarnost, apstraktnost i racionalizam, premalo uvažavanje laika i ljudskih znanosti te nepovezanost s kulturom. U pojedinim pak mjesnim Crkvama izostalo je i posredovanje, pedagogija, animacija, prilagođivanje i raznovrsnost slavljenja.

Upozoreno je i na dva aspekta konkretne društvene-religiozne situacije ovoga desetljeća, koji su negativno utjecali na provođenje liturgijske obnove. To je veliko smanjenje vjerske prakse i fenomen sekularizacije.

Autori su izašli i sa svojim prijedlozima, što treba poduzeti da reforma bude potpunija. To je:

- prvenstvo evangelizacije i obnova kršćanskog identiteta u globalnom kontekstu jedinstvenog pastoralala;

- nužna potreba rada na tome da sazriju autentične kršćanske zajednice, sposobne živjeti i slaviti Kristovo otajstvo danas;

- ponovno lansiranje liturgijskog pokreta, kako na znanstvenoj tako i na pastoralnoj razini, s naročitim naglaskom na liturgijskoj formaciji na svim razinama;

- pitanje prilagođivanja na području obreda, jezika, stila slavljenja sve do stvaranja novih liturgijskih obreda (npr. afričkog, indijskog...);

- više pažnje u slavljenju općenito, u adventskom vršenju predsjedanja liturgiji i drugih službi, u različitim mogućim oblicima, koji će biti izražajni, bliži narodu, koji će omogućavati i poticati intenzivno i meditativno sudjelovanje.

Na kraju se može reći, da su autori došli do svijesti da liturgijska obnova neće biti stvar koja će u kratkom vremenu završiti, kako su se u svom početnom oduševljenju mnogi poslije koncila nadali, nego će za nju trebati duže vrijeme i još mnogo napora u pronalaženju pravih rješenja i njihovih realizacija.⁸

Godine 1984. Kongregacija je za bogoštovlje pokrenula službenu anketu o stanju liturgijske obnove na razini čitave Crkve. Najodgovornije osobe liturgijs-

8. Usp. D. SARTORE, *Valutazione della riforma liturgica: un bilancio dei bilanci*, u "Rivista liturgica" 69(1982), 116-136, osobito 134-136.

ke obnove pojedinih zemalja, naime predsjednici i tajnici nacionalnih liturgijskih komisija kao i predstavnici širih, regionalnih i jezičnih područja, iznosili su sustavno rezultate obnove u svojim zemljama, odnosno područjima, prema unaprijed postavljenom kvestionariju. Bila su postavljena ova pitanja:

- prijevod liturgijskih tekstova na narodne jezike;
- prilagođivanje liturgije pojedinim kulturama;
- funkcija laika u liturgiji;
- stanje liturgijskog pastoralala.

Uz to su postavljena još dva dopunska pitanja, na koja se moglo odgovoriti po volji:

- drugi mjesni problemi, koje se smatra prikladnim za izvještaj;
- što se za budućnost očekuje od Kongregacije za bogoštovlje.

Što se tiče samog kvestionarija, on odprve pokazuje usmjerenost na vanjske, objektivne faktore liturgijske reforme, premda funkcija laika u liturgiji, stanje liturgijskog pastoralala i osobito široka formulacija dopunskog pitanja o eventualnim konkretnim mjesnim problemima, dopušta i uvođenje podataka o prihvaćanju obnove od strane crkvenih zajednica. I zaista je takvih podataka i bilo. Ali treba reći da su prevladavali oni prvi: koje su knjige izdane, potpuno ili djelomično, na narodnom jeziku; koliko je elemenata nacionalne kulture uneseno u bogoslužje; koje sve službe u liturgiji vrše laici, bilo da se radi o službama koje po sebi spadaju na laike bilo da laici zamjenski vrše neke službe koje inače po sebi pripadaju zaređenim službenicima; postojanje i razvijenost liturgijskog pastoralala.

Podaci pak da je do rujna 1984. od Svete Stolice odobreno na narodnom jeziku cjelovitih prijevoda:

- Reda mise na 143 jezika;
- Rimskog misala u cijelosti na 56 jezika;
- Lekcionara u cijelosti na 39 jezika;
- Časoslova u cijelosti na 19 jezika,

pokazuju da je prvih dvadeset godina došlo do tek djelomičnog ostvarenja liturgijske konstitucije na tom sektoru.

Isto su tako u prilagođivanju liturgije kulturama i predajama pojedinih naroda postignuti tek početni rezultati. One zemlje (Afrike i Azije) koje imaju na tom području najveće mogućnosti, oskudijevaju u kadrovima, kompetentnim za tako delikatne zadatke, a ni Sveta Stolica u onom što na nju spada nije pokazala mnogo ažurnosti. Razlozi će biti opet u delikatnosti posla.

Funkcije laika u liturgijskim slavljinama su mnogobrojne i u većini zemalja vrlo široko u praksi. I to kako muškaraca tako i žena. Time Božji narod sve više preuzima svoju službu u liturgiji. Ali to u mnogim zemljama ide i dalje: usposobljeni laici vrše zamjenski i mnoge po sebi kleričke službe u liturgiji, zbog nedostatka klera. To sa svoje strane izaziva nove i nove rasprave o podjeljivanju službi pa i redova ne samo muškarcima nego i ženama, kad ove stvarno vrše mnoge od tih službi. Dakako, time nije postignuto sve što se tiče sudjelovanja Božjeg naroda u liturgijskim slavljinama.

Liturgijski pastoral u svojim učincima boluje od nekih manjkavosti:

- u liturgijskom odgoju klera, kako starijeg tako i mlađeg u sjemeništima i školama;
- u informiranosti i odgoju Božjeg naroda za novu liturgiju;
- nepostojanju ili slabom radu nacionalnih centara za liturgiju i dijecezanskih liturgijskih komisija;
- lošem i nestručnom prilagođivanju liturgijskih prostora, pa i njegovog uređenja pri gradnji novih objekata;
- niskom kvalitetu glazbenog stvaralaštva za novu liturgiju.

Tom prilikom upozoreno je i na neadekvatnost postavljenih kriterija u ocjenjivanju ostvarenja liturgijske reforme. Potrebno je više pažnje posvetiti onim idejnim postavkama, na kojima se obnova liturgije temelji i onim duhovnim dostignućima kojima bi obnovljena liturgija trebala dovesti u duši Božjeg naroda, i klera i puka.⁹

To što do sada nije bilo dovoljno uzeto u obzir kao bitno u procjenjivanju uspjeha reforme, došlo je na red o dvadestpetgodišnjici liturgijske konstitucije. Izvještač na gore spomenutom skupu Kongregacije za bogoštovlje 1988. uzima baš te doktrinarnе i duhovne elemente kao primjere ostvarenja konstitucije. On kaže: "Uz disciplinarnе propise, čiji smo razvoj već upoznali tijekom ovih nekoliko petogodišta, 'Sacrosanctum Concilium' je donio doktrinarno i duhovno obogaćenje, koje su uostalom raspoznali i komentatori, a koje nije bilo opaženo od svega klera i vjernika i još smo daleko od toga da bismo izmjerili svu njegovu važnost, jer ono traži tu liturgijsku katehezu, za koju se tužimo da često nedostaje, i ona poziva kršćane mnogo više na obraćenje njihova mentaliteta nego na prilagođivanje i promjene obreda."¹⁰ U tom smislu on kao primjere pokazatelja, koliko je ostvorena liturgijska konstitucija u ovih dvadestpet godina, uzima:

9. Usp. V. ZAGORAC, *Stanje liturgijske obnove o dvadesetgodišnjici liturgijske konstitucije "Sacrosanctum Concilium"*, u "Logos kai mysterion. Spomen-spis prigodom 80. obljetnice rođenja o. Martina Kirigina, O.S.B." (= Spomen-spisi. Biblioteka "Službe Božje", Makarska, sv.I), Makarska 1989, 279-291.

10. A. G. MARTIMORT, čl. cit. u bilj. 1,53.

- *aktivno sudjelovanje i njegove pretpostavke*, a to su poznavanje liturgije, ponovno otkrivanje svoga krštenja, svijest Crkve kao naroda Božjega, kraljevskog svećeništva. Dakle, tri pretpostavke: - liturgija je znak; - nju treba razumjeti; - ona je izraz Crkve i uključuje određenu ekleziologiju.

- *zahtjevnost znakova*: iz nauka o sakramentima kao znakovima što označuju i daju milost, treba izvući pastoralne zaključke. Obnova se mora na tom području sastojati u poznavanju sakramentalne ekonomije spasenja, da bi se u njoj moglo sudjelovati.

- *razumijevanje liturgije*: živi jezik u liturgiji mora voditi otkrivanju smisla sakramenata, euharistije, časoslova, biblijskih čitanja i Biblije općenito, jer se razumijevanje sakramentalnih znakova temelji na Bibliji.

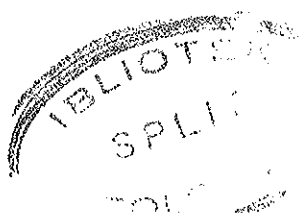
- *otkrivanja Crkve u njezinoj molitvi*: Crkva u liturgiji gleda i izražava svoj identitet. Liturgija je konkretna ekleziologija. Odatle tolika važnost što je koncil dao liturgijskom životu biskupije i župe.

- *važnost Božje riječi*: što Biblija naviješta, liturgija slavi, tj. sakramentalno uprisutnjuje. Zato čitanja mise, časoslova, sakramentalnih slavlja predstavljaju privilegirano vrijeme biblijskog odgoja. A bez njega nema ni liturgije ni njezine obnove.

- *ekonomija spasenja i vazmeno otajstvo*: liturgijska je konstitucija napustila apstraktni način govora, juridički i filozofski govor skolastike i teoloških priručnika, a izrazila kršćanski misterij jezikom liturgije i Otaca. Time je prekinula mnoge kontraverze i otkrila važne aspekte objave, prije svega objavu kao povijest spasenja. Centralno mjesto Kristovog misterija u liturgiji Crkve još je daleko da bude u svijesti kršćanskog naroda. A bez toga nema razumijevanja ni nedjelje ni crkvene godine ni štovanja Blažene Djevice Marije i svetaca, ni sakramenata ni časoslova.

I ostali izvjestitelji ostaju na istoj liniji: potrebno je prije svega usvojiti ona velika načela, što ih sadrži liturgijska konstitucija. Tako talijanski izvjestitelj, pošto je konstatirao: "Liturgijska situacija nije baš utješna. Liturgijsko se slavljenje spustilo nisko, nastojanje svećenika se smanjilo, sudjelovanje kršćanskog naroda je bezvoljno, formacija oskudna i nedovoljna"¹¹, zaključuje: "Službeni sud, izražen od pastoralne opaske CEI o ostvarenju SC 1983. zadržava netaknutom svoju vrijednost: *svjetla i sjene jednog hoda, obnova koju treba nadopuniti, za bolje očitovanje misterija*. Ostaje da se nadiđe ritualizam i posustalost na planu slavljenja, da se uhvati u koštac s problemom liturgijske formacije svećenika (s većim prostorom predavanja liturgike) i kršćanskog naroda, da se više usvoje veli-

11. R. FALSINI, čl. cit. u bilj. 7,72.

ka načela doktrinarne i pastoralne vrijednosti liturgije, da se razriješi odnos liturgije s drugim teloškim disciplinama, s katehezom, s duhovnošću.“¹²

Frankofonski izvjestitelj također kaže, da je u ovih dvadestpet godina mnogo učinjeno da se poboljša način slavljenja, tj. njegov "kako", ali ni izdaleka dosta što se tiče njegovog "zašto", tj. razumijevanja njegovog smisla. Zato sada "nakon vremena aktivnog sudjelovanja" nastupa "vrijeme mistagogije".¹³

I španjolski referent primjećuje da se reforma provela ali se nije dovoljno obrazložila, protumačila; da je manjakava katehetska priprava i liturgijska formacija klera i vjernika.¹⁴

Njemački izvjestitelj u tom smislu primjećuje, da je jako nezadovoljavajuć liturgijski odgoj budućih svećenika.¹⁵

Nešto povoljnija situacija u tome izgleda da je na engleskom govornom području: Biblija i Misal postaju sve više općenito izvor molitve; pučke pobožnosti, koje su poslije koncila bile napuštene, sad se vraćaju ali usmjerene k liturgiji; odgoju svećenika poklanja se sve veća pažnja, premda za njihovu formaciju u teološkom studiju nedostaju kvalificirani učitelji; ojačan je komunitarni duh u Crkvi.¹⁶

Kao sintezu, dakle, najnovijih sagledavanja s jedne strane ostvarenog i s druge strane namjeravanog i nužnog za ostvarenje na području liturgijske obnove, možemo navesti ovo:

- Nakon mnogo rada i uspjeha na uvođenju novih liturgijskih knjiga i obreda konstatirano je da se valja ponovno vratiti na "altiora principia" na kojima počiva liturgijska reforma. Ta su načela naime ostala nedovoljno proučena i nedovoljno uvedena u svijest Božjega naroda, klera i puka. Predstoji, dakle, još velik posao za teologe i liturgičare, da prouče, prodube i protumače one teološko-pastoralne zasade, koje daju smisao namjeravanoj i dijelom provedenoj liturgijskoj obnovi. Predstoji, to se na više strana čuje, novi liturgijski pokret ili možda bolje nova faza liturgijskog pokreta, koja će početi ne od "kako" liturgiju mijenjati nego od "zašto" cjelokupne obnove. I autori i službene crkvene ocjene vraćaju se na to.¹⁷

Dopustite mi u vezi s tim i nekoliko mojih osobnih refleksija i iskustava. Već su pretkoncilski crkveni dokumenti govorili o cilju liturgijske reforme kao

12. Isto

13. P.M.GY, čl. cit. u bilj. 7,74.

14. A. PARDO, čl. cit. u bilj. 7,75.

15. H. RENNINGS, čl. cit. u bilj. 7,82.

16. D. J. HART, čl. cit. u bilj. 7,84-85.

17. Usp. G. ZANON, čl. cit. u bilj. 8,127-128.

sudjelovanju vjernika u liturgijskim slavljenjima. Liturgijska konstitucija ga opisuje kao "actuosa fidelium participationem internam et externam" (djelatno sudjelovanje vjernika, unutarnje i vanjsko) (čl.19) ili "plena, conscia atque actiosa" (puno, svjesno i djelatno) (čl.14), a opisuje mu izraz kao "populi acclamationes, responsiones, psalmodia, antiphonae, cantica necnon actiones seu gestus et corporis habitus" (usklici, odgovori, psalmodija, antifone, pjesme naroda kao i čini ili geste i stavovi tijela) (čl.30). Opća uredba Rimskog misala sa svoje strane daje tumačenje, da npr. obred donošenja darova u misi, "premda vjernici ne darivaju više, kao nekoć, od svojega kruh i vino određeno za bogoslužje... ipak zadržava snažno duhovno značenje" (čl.49). To je pobliže za sudjelovanje u euharistiji protumačeno u liturgijskoj konstituciji: "da se - prikazujući neokaljanu žrtvu ne samo rukama svećenika nego zajedno s njim - nauče prinostiti same sebe" (čl.48). A Kristova je žrtva eminentno duhovna, ona je prinos poslušnosti, predanja i ljubavi. Zato i sudjelovanje vjernika u njoj mora biti isto takav prinos. Onako kako piše Pavao: "Neka u vama bude isto mišljenje kao i u Kristu Isusu. On, trajni lik Božji, nije se kao plijena držao svoje jednakosti s Bogom, nego sam sebe 'opljeni' uzevši lik sluge, postavši ljudima sličan; obličjem čovjeku nalik, ponizi sam sebe, poslušan do smrti, smrti na križu. Zato Bog njega preuzvisi..." (Fil 2,5-9). Sudjelovati s Kristom u njegovoj žrtvi znači izjednačiti se s njime u njegovom nutarnjem stavu poslušnosti Ocu do smrti. To znači ući u Kristov misterij. A moramo priznati, gospodo, da to nije i ne može biti učinak nikakve tehnike, ni katehetske ni homiletske. To može u čovjeku ostvariti samo Duh Božji, koji svojom silom mijenja čovjeka iznutra na sliku Krista; koji uvodi čovjeka u otajstvo Kristove smrti i uskrsnuća. Liturgija je vrhunac djelovanja Crkve ne samo objektivno - jer ostvaruje najeminentnije susret Crkve s Bogom - nego i subjektivno, jer u liturgijskom slavljenju Crkva kao zajednica i svaki njezin ud pojedinačno, doseže vrhunac svoga vjerničkog raspoloženja i stava pred Bogom; biva snagom Duha suobličen Kristu u njegovoj žrtvi, u njegovu duhovnom prinosu Ocu. Jer, liturgijsko slavlje Crkve privilegirani je moment Duha Svetoga, u kojem on zahvaća okupljenu zajednicu i svojom je snagom suoblikuje Kristu, stvara u njoj žrtveno raspoloženje prinosa samih sebe zajedno s Kristom.

Zato kad konstatiramo da je taj duhovni moment sudjelovanja u liturgiji još nedostignut ili u svome dostignuću tek na početku, nepotpun, ne smijemo misliti da ga mi samo svojim djelovanjem možemo dostići. To je misterij kojega nikada nećemo dokučiti. Izvještači iz zapadnoevropskih zemalja tuže se da je u njihovim zemljama u zadnjih dvadesetpet godina broj sudionika liturgije znatno opao. Oni to ne pripisuju liturgijskoj reformi nego drugim uzrocima. Ali i liturgijska reforma postaje, po gore izloženoj naravi unutarnjeg sudjelovanja, vrlo zahtjevna. Zato ne bi bilo čudo da ti zahtjevi nekoga neodlučnog čak i odvrte od liturgije: kad spozna kamo ga pravo shvaćena liturgija vodi, prestraši se i odustane. To nam

dijelom tumači i promjenu između kršćana u doba progona i onih nakon dobivene slobode. Progonjeni kršćani išli su u liturgiji do kraja, do predanja s Kristom u smrt i zato su spremno umirali. Kasniji razmaženi kršćani nisu više na to bili spremni - zato je Crkva u svojoj liturgiji i pastoralnom radu nailazila na mnoge probleme. Sjetimo se samo velikih problema u pokori.

Svakako, u "obraćenju mentaliteta" do kojega liturgijska obnova treba dovesti, učinak nije u razmjeru s uložnim trudom u pastoralu. Uzročnik je toga obraćenja Duh Sveti.

Osim toga, nekada se umanjuje veličina već postignutog na polju duhovnog obraćenja mentaliteta, duhovnog sudjelovanja u liturgiji. Tko prati mentalitet i duhovnu, vjersku kulturu našeg naroda od II. vatikanskog sabora do naših dana, mora primijetiti velike promjene i to promjene na bolje. Sjetimo se npr. kulture i duhovnosti ispovijedanja. Liturgija na narodnom jeziku, obilnije naviještanje i tumačenje Svetog pisma prosvijetlilo je vjernike, dalo im je mogućnost dubljeg uvida u Kristov misterij.

A tako je ne samo kod nas nego i u drugim zemljama. Tamo možda i više. Tako autori iz tih zemalja često primjećuju da Biblija i liturgija danas imaju velik utjecaj na duhovnost Božjega naroda, da jedna i druga postaju sve više izvorom njegove molitve. Tu se još uvijek spominje nedostatak prave liturgijske kateheze i prave biblijsko-liturgijske homilije. Kad u tome budemo činili više, i sam će utjecaj Biblije i liturgije porasti.

Isto je tako slučaj s pjevanjem, tim privilegiranim oblikom sudjelovanja vjernika u liturgiji. Svuda se primjećuje da kršćanske zajednice pjevaju više nego što su prije pjevale. Ali se primjećuje i to da je glazbeno stvaralaštvo za obnovljenu liturgiju na vrlo niskom stupnju, i što se tiče tekstova i što se tiče glazbe. Ni pjesnici ni skladatelji nisu si često dali truda da prouče barem Opću uredbu Rimskog misala, koja navodi narav i ulogu pojedinih pjesama, a time sugerira i njihov sadržaj i formu, nego se zanose nekakvim preširoko shvaćenim slobodnim stvaralaštvom, koje ne dovodi pravom cilju razumijevanja slavljenog otajstva i ulaženja u nj.

Svećenici sve više uviđaju nužnost održavanja bitnih obrednih normi obnovljenih liturgijskih knjiga i danas nam izvještaji pojedinih područja govore, da se ono neobuzdano stvaralaštvo u liturgiji odmah poslije koncila danas smirilo i da se više uvažaju propisi liturgijskih knjiga.

Nažalost, nerazumijevanje duha obnovljene liturgije dovelo je i do pogrešnog "prilagođivanja" liturgijskog prostora. I kod nas i u drugim zemljama. Radilo se o dva načela: baroknom načelu da je crkva prije svega prostor za čuvanje Presvetog sakramenta i načela obnovljene liturgije da je crkva prije svega prostor za liturgijsko slavljenje zajednice. Na mnogim mjestima prevladao je

barokni princip i tako smo dobili crkve u kojima se predsjedanje zajednici vrši iz jednog kuta, jer je središnje mjesto moralo pod svaku cijenu pripasti svetohraništu. A takvo predvođenje zajednice ne može biti uspješno. Gdje ste vidjeli da se jednoj skupštini predsjeda iz ugla? Ili se čini još gora stvar, da se na svetohranište uopće ne obraća pažnja: ne iskazuje se propisano poštovanje Presvetom, pred njega se stavljaju stolci za predsjedatelje i tako mu se okreću leđa i zastire se - jednostavno se omalovažava.

Ipak treba reći da ima i pozitivnih primjera: da se poštivalo načelo da središnje mjesto u crkvi moraju imati oltar, ambon i predsjedateljsko sjedište, i tu se liturgija može odvijati bez smetnji; da se u gradnji novih crkava sagradila posebna kapela Presvetog sakramenta itd. Ipak u tome ima previše promašaja.

I u časoslovu se dogodio pozitivan pomak. Imao sam priliku sudjelovati u slavljenju molitvenih časova više crkvenih zajednica i primijetio sam da Božji narod u dosta velikom broju sudjeluje u tom slavljenju. Samo je sudjelovanje liturgijski i estetski na zavidnoj visini, a vjernici imaju pripravljene knjige časoslova i redovito sudjeluju u slavljenjima. To znači da je Božji narod počeo prihvaćati časoslov kao svoju molitvu. Doživio sam i po našim župama, da se npr. u nedjelje prije jutarnje mise s cijelom zajednicom moli ili pjeva Jutarnja iz časoslova. Toga ima sve više. Dakle, i na tom je području krenulo.

Zato ne smijemo biti razočarani dosadašnjim ostvarenjem liturgijske obnove; ona je za ovih kratkih četvrt vijeka, osobito na nekim područjima, jako napredovala. Možda u bitnim točkama nedovoljno, ali se pomak primjećuje. Nijedan koncil u povijesti nije ostvaren za dvadesetpet godina, zato to ne može biti ni II. vatikanski. Osim toga, kako smo rekli, to u biti ne ovisi samo o nama i o našim uloznim naporima. Već dugo se liturgijski pokret i liturgijska obnova naziva "prolazom Duha Svetoga svojom Crkvom". Duh djeluje i djelovat će - ali ne kako mi propišemo nego kako odgovara njegovim božanskim planovima..

Treba spomenuti da je liturgijska reforma imala od početka i svoje kritičare ili bolje reći otvorene kontestatore. Ne mislim ovdje prije svega na Msgr Marcela Lefebvre-a. On je prije par godina izričito izjavio, da je 4. prosinca 1963. u koncilskoj auli glasovao za liturgijsku konstituciju "Sacrosanctum Concilium", jer, kako sam kaže, nije mogao predvidjeti dokle će ta reforma ići. On dakle drži, da je reforma otišla dalje nego što je u konstituciji bilo predviđeno. Tome se on protivi.¹⁸

U raznim zemljama Europe pojavile su se grupe, uglavnom male, koje su, svaka sa svoga gledišta, osporavale vrijednost liturgijske reforme. U Italiji je poz-

18. Usp. A. G. MARTIMORT, čl. cit. u bilj. 1,51

nat pamflet pod naslovom "La tunica straciata. Lettera di un cattolico sulla Riforma liturgica" od Tita Casini-ja, izašao 1967. i zatim još u ukupno osam izdanja, a izraz je kontestacije jedne male ali glasne grupe intelektualaca i odnosi se na uvođenje narodnog jezika i napuštanje latinskog s njegovim literarno-glazbenim nasljeđem te na netočan ili banalan prijevod novih liturgijskih tekstova. Predgovor mu je napisao kardinal Bacci. Druga takva knjižica u Italiji bila je "Breve esame critico del nuovo Ordo Missae", anonimno djelo, popraćeno pismom kardinala Baccia i Ottaviania, izišlo 1969. koje odbacuje novi Red mise u ime katoličke teologije mise, nazivajući ga "impresionantnim udaljavanjem" od te teologije.¹⁹ Isto se tako mogu još spomenuti malobrojne grupe u Njemačkoj: crkvenih glazbenika, pojedinih malih grupa katoličkih intelektualaca i ekstremno tradicionalističkih krugova. Njihova se kritika odnosi na misu, dok rjeđe spominju druge liturgijske knjige.²⁰ Takvih rijetkih i uglavnom beznačajnih kontestacija bilo je širom zapadnog svijeta.

Preostaje još da pokušamo baciti pogled na budućnost: kako se predviđa daljnji tok liturgijskog života u Crkvi? Na skupu konzultora Kongregacije za bogoštovlje 1988., sami visoki službenici Kongregacije pokušali su iznijeti najprije opći pogled na rad nove Kongregacije poslije konstitucije "Pastor bonus", a zatim su otkrili sadašnje radove Kongregacije, kojoj se dovršenje uskoro očekuje. Upravo za jučerašnji dan, kad je započeo ovaj naš kongres, dan 5. studenoga, bilo je predviđeno plenarno zasjedanje Kongregacije, koja će o mnogim od tih pothvata odlučiti. Na sastanku pak tajnikâ nacionalnih liturgijskih komisija Europe, održanom u lipnju ove godine u Belgiji, tajnicima je o ovom posljednjem nešto detaljnije govorio tajnik Kongregacije Msgr. Lajos Kada.

Kao opće usmjerenje za budući rad Kongregacije značajne su dvije stvari:

- Dvadesetpet godina iskustva dovodi do spoznaje: više se ne nalazimo u situaciji "liturgijske reforme" (de libris condendis) nego jednostavno u situaciji "liturgijskog života" (de libris conditis). Zato se zadaća Kongregacije odsada sastoji u stalnom tumačenju liturgijskih knjiga, tekstova i rubrika i otvorenosti na prijedloge revizije, obogaćenja razvoja.²¹

- Konstitucija "Pastor bonus" konačno je ujedinila dosadašnje dvije kongregacije i uvrstila sakramente u liturgijsku sferu. Više se ne govori o "liturgiji i sakramentima" nego o "liturgiji, a prije svega sakramentima". Time se proširuje odgovornost Kongregacije: glavno njezino polje rada postaje pastoral sakramenta.²²

19. Usp. R. FALSINI, čl. cit. u bilj. 7.69-70.

20. Usp. H.RENNINGS, čl. cit. u bilj. 7.83.

21. Izvještaj podtajnika Kongregacije P. Tena, u "Notitiae" 25 (1989), 43-44.

22. Isto, 45.

Konkretni poslovi Kongregacije u ovo vrijeme kreću se oko ovih tema:

- Priprema se *Institutio generalis libri sacramentorum* i revizija *Praenotanda* pojedinih sakramenata. Predlaže se da *Ordo confirmationis* spoji zajedno s *Ordo initiationis adultorum*; radi se na promjenama *Ordinis poenitentiae*: priprema se poseban *Red pomirenja djece* i *Red pomirenja mladih*. Misli se da kriza na području ovog sakramenta nije ritualna nego kriza evanđeoskih vrijednosti. Isto se tako tvrdi, da velik dio krivice za krizu ovog sakramenta leži na kleru: nisu spremni slušati ispovijedi, a i sami se rijetko ispovijedaju; radi se na *Ordo unctionis infirmorum*: aktualno je pitanje djelitelja (možda i đakon?), primaoca (osobito djece prije uporabe razuma) i ponavljanja; *Ordo exsequiarum*: misli se na izradu *Directorii pro exsequiis*, studira se problem kremiranja te obreda sprovoda koji predvodi laik.

- Priprema se treće tipsko izdanje *Rimskog misala*: sastojat će se u adaptaciji prema Kodeksu i Ceremoniale Episcoporum, unošenju novih svetaca, a bit će promijenjeni i neki obredi.

- Novo izdanje *Lekcionara* i *Ordinis cantus missae*; studira se uvođenje novih *euharistijskih molitava*; pošto je već izdano drugo izdanje *Redenja*, sad se priprema i drugo izdanje *Vjenčanja*; dovršena je *Knjiga egzorcizama*, ali je tekst zasada pridržan i samo "ad experimentum" dan nekim zajednicama, u kojima je to potrebno; priprema se i *Martirologij*: još se prikupljaju sveti pojedinih mjesnih Crkava, koji eventualno još nisu uneseni; priprema se i *peti svezak Časoslova*, koji će sadržavati dodatna biblijska i otačka čitanja te psalamske molitve (*Collectae psalmodum*).

- Osim rada na reviziji i novom izdanju liturgijskih knjiga pripremaju se i neki novi dokumenti:

- Cirkularno pismo *de anniversario editionis Missalis Romani*;
- Dokument *o adaptacijama u liturgiji*;
- Dokument *o liturgiji i pučkoj pobožnosti*;
- Dokument *o liturgiji i mladima*.

Radi se, dakle, uglavnom o usklađivanju obnovljenih liturgijskih knjiga, koje su izrađivane od raznih komisija te nisu uvijek jedinstvene ni u terminologiji ni u obrednim propisima; zatim o nekim korekcijama na temelju dosadašnjih pastoralnih iskustava, a radi se i o probojima na nova područja, koja dosada nisu bila obrađena.

* * *

Kao zaključak našeg izvještaja o dvadestpetgodišnjici pokoncilske liturgijske obnove mogli bismo reći:

- liturgijska je obnova obilježila ovih pokoncilskih četvrt stoljeća u Crkvi;

- mnogo je učinila na obnovi obreda, izdavanju novih liturgijskih knjiga, prihvaćanju nove liturgije od strane naroda;

- nedovoljno se postiglo na području odgoja klera i naroda, usvajanju bitnih načela reforme, obraćanju mentaliteta i time i dosizanju punog sudjelovanja naroda, izvanjskog i unutarnjeg;

- taj odgojni moment ostaje sada kao zadatak nove faze liturgijskog pokreta što stoji pred nama.